

MONILUKUTAIDON TUKEMINEN KOULUN, KODIN JA KIRJASTON YHTEISTYÖSSÄ

Siinamari Tikkinen

Monilukutaidon käsitettä muodostavat sanat 'moni' ja 'taito' ovat nykypäivän oppimisen ytimessä. Koulujen haasteena on 2000-luvun taitojen hallintaan kasvattaminen. Vuoden 2016 opetussuunnitelmauudistuksen jälkeen keskiössä ovat taidot, eivät niinkään tiedot. Myös monilukutaidon käsitteen alkuperässä korostuvat taitojen oppimisen merkitys, sillä käsite luotiin alunperin pedagogiseksi lähestymistavaksi äidinkielen (englannin) oppimiseen. Näin ollen korostettiin pikemminkin taitoja kuin oppimisen tulosta, vaikka alkuperäisissä artikkeleissa on myös listattu käsitteen omaksumiseen liittyviä osa-alueita (ks. NLG, 1996; Cope & Kalantsiz, 2009). Myös perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa monilukutaito on sekä pedagogiikkaa (esim. erilaisten tekstien käyttäminen, tulkitseminen ja tuottaminen) että taitoja itsessään (esim. kriittinen lukutaito, kuvanlukutaito) (ks. Opetushallitus, 2014).

Monilukutaidon käsitteessä oleva sana moni viittaa osuvasti multimodaalisuuteen eli moninaiisiin tekstimoodeihin, joilla tuotetaan merkityksiä, kuten vaikkapa kirjoitettu teksti, kuvitukset ja hyperlinkit (ks. Kupiainen, Kulju & Mäkinen, 2015). Monilukutaitoon liittyy myös useiden eri aistien käyttämistä ja siirtymistä eri aistialueelta toiselle. Tästä käytetään nimitystä synesteettisyys (Pahl & Rowsell, 2005) tai transduktio (Kress, 2010), jossa esimerkiksi lapsi voi elokuvan katseltuaan tuottaa ja muokata tarinan uudelleen vaikkapa legoilla leikkimällä.

Moni-sanaan liittyy myös ajatus yhteistyöstä, vuorovaikutuksesta ja yhteisöllisyydestä, miksei vielä oppimisympäristönkin laajentamisesta moninaisemmaksi. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissakin oppilaiden monilukutaidon tukemisen keskiössä on yhteistyö sekä oppiainerajoja että koulun rajoja ylittäen: "Osaamisen kehittyminen edellyttää rikasta tekstiympäristöä, sitä hyödyntävää pedagogiikkaa sekä oppiaineiden välistä ja muiden toimijoiden kanssa tehtävää yhteistyötä" (Opetushallitus, 2014, 22–23).

Yhteistoiminnallisuus monilukutaidon tukemisessa

Yhteistyö ja yhteisöllisyys on todettu esimerkiksi Opetus- ja kulttuuriministeriön rahoittaman Lukuinto-ohjelman¹ (2012–2015) tuloksissa yksinä avaintekijöinä monilukutaidon tukemisessa (Kultalahti, 2014). Ohjelman pilottipaikkakuntien oppilaiden kyselyiden perusteella lähes 60 % vastanneista kertoi oppineensa ohjelman aikana eniten inhimillisen pääoman ja yhteisöllisen oppimisen kannalta merkityksellisiä ryhmätyötaitoja (Ikonen & Kurttila-Matero, 2014). Muita tuloksia olivat muun muassa kirjaston lainauslukujen nouseminen ja monilukutaidon käsitteen ymmärtämisen selkiytyminen. Ohjelman oppilaat motivoituivat myös vertaisoppimisesta: Esimerkiksi pienet oppilaat innostuivat, kun isommat oppilaat lukivat ja vinkkasivat heille kirjoja. (Ikonen, Innanen & Tikkinen, 2015.)

Yhteisöllisten ja vuorovaikutuksellisten oppimismenetelmien lisäksi Lukuinto-ohjelman tulokset puhuvat yhteistyön puolesta. Ohjelman aikana koulut ja kirjastot innostuivat suunnittelemaan ja toteuttamaan monilukutaitoa edistävää toimintaa yhdessä. Koulu ja kirjasto huomasivat, että heillä on yhteinen tavoite monilukutaidon edistämässä. Useimmiten koulu-kirjastoparit eri puolella Suomea syvensivät yhteistyötään ohjelman aikana, mutta jotkut myös aloittivat yhteistoiminnan ohjelman sysäyksestä. Maailmanlaajuisestikin koulun ja kirjaston yhteistyön on nähty vaikuttavan positiivisesti oppilaiden oppimistuloksiin (ks. Chu, Tse, & Chow, 2011; Gildersleeves, 2012; Kuhlthau, Maniotes, & Caspari, 2007; Lance, Rodney, & Hamilton-Pennell, 2002). Tutkimukset aiheesta liittyvät pääasiassa koulukirjastoihin, sillä yhteistyötä yleisen kirjaston ja koulun välillä on tutkittu vähemmän. Yleisen kirjaston ja koulun yhteistyön merkitys on kuitenkin tunnistettu muutamissa tutkimuksissa (ks. Fitzgibbons, 2000; Lindberg, 2014; Pietikäinen, Kortelainen, & Hyvönen, 2017; Tikkinen, julkaisematon artikkeli).

¹ Lukuinto on opetus- ja kulttuuriministeriön valtakunnallinen, kolmivuotinen (2012–2015) Oulun yliopiston humanistisen tiedekunnan (informaatiotutkimus) ja kasvatustieteiden tiedekunnan toteuttama ohjelma. Ohjelmassa oli mukana 6–16-vuotiaita oppilaita, pilottikouluja ja -kirjastoja 30 paikkakunnalta eri puolilta Suomea, perheitä ja yhteistyökumppaneita. Lukuinto-koulu ja -kirjasto -pilottiparit etsivät, kehittivät ja testasivat lasten ja nuorten lukemista monipuolistavia ja innostavia menetelmiä sekä ideoita lukumotivaation kasvattamiseksi. (ks. lukuinto.fi)

Lukuinto-ohjelmassa kaikki monilukutaitoa tukevat menetelmät suunniteltiin yhteistyössä koulun ja kirjaston kanssa. Lisäksi mukana joidenkin toimintojen toteuttamisessa olivat myös oppilaiden perheet (mm. lukumummo ja -paappatoiminta, Lukuhöperö-passi alkaville lukijoille) tai muut yhteistyökumppanit, kuten sanataide-, kuvataide- ja elokuvakoulut. Lukuinnon oppimismenetelmäkokeilu oli onnistunut myös siksi, että oppilaita osallistettiin toimintojen suunnitteluun. Näin ollen toiminta oli oppijälhtöistä eli lähtökohtana olivat oppilaan oma asiantuntemus, mielenkiinnonkohteet ja arki. Kun oppilas saa osallistua aktiivisesti toiminnan suunnitteluun, oppimisesta tulee merkityksellistä ja mielekästä. (Kultalahti, 2014.)

Oppilaita inspiroivia menetelmiä monilukutaitoon

Kokemukselliset ja toiminnalliset työtavat sekä eri aistien käyttö ja liikkuminen lisäävät oppimisen elämyksellisyyttä ja vahvistavat motivaatiota. Motivaatiota vahvistavat myös työtavat, jotka tukevat itseohjautuvuutta ja ryhmään kuulumisen tunnetta. (Opetushallitus 2014, 30.)

Toiminnallisuus innostaa oppilaita ja aktivoi heitä tuottamaan omia tulkintojaan esimerkiksi luetuista teksteistä (Kultalahti, 2014). Tuottaminen on yksi monilukutaidon ulottuvuuksista, kuten erilaisten tekstien tulkitseminen ja arvottaminenkin (mm. Kupiainen, Kulju & Mäkinen, 2015). Monilukutaidon käsitteen kantasana 'lukutaito' on suomen kielessä ongelmallinen termi, koska se viittaa ensisijaisesti tekstin vastaanottamiseen ja lukemisen käytäntöihin (mm. Luukka, 2013). Monilukutaidosta puhuttaessa on muistettava, että käsite viittaa moninaiseen lukemiseen, kirjoittamiseen tai tuottamiseen. Tuottaminen voidaan nähdä monilukutaidolle jopa tärkeämpänä kuin tekstin vastaanottaminen tai lukeminen (Kallionpää, 2014).

Toiminnallisuuden lisäksi oppimisympäristön laajeneminen motivoi oppilaita ja tukee monilukutaidon kehittymistä (mm. Kultalahti, 2014; Kumpulainen et al., 2010). Yhä suurempi osa oppimisesta tapahtuu koulun ulkopuolella (mm. Nyssölä, 2002; Koskinen, 2010). Koulun tehtävä on mahdollistaa oppilaiden työskentely mielekkäissä informaaleissa oppimisympäristöissä, koska monet formaalit oppimisympäristöt eivät huomioi riittävästi oppilaiden omaa osaamista, tietoja, taitoja ja asenteita. Koulussa opitut taidot ja tiedot pitäisi yhdistää oppilaan elämään ilman, että ne jäisivät irrallisiksi todellisesta käyttökontekstista. (Kumpulainen et al., 2010.) Monilukutaidon tukemiselle on ensisijaista, että oppimisympäristöä laajennetaan vähintään kirjastoihin.

Teknologian käyttäminen laajentaa oppimisympäristöä. Teknologian käytön lisääminen monilukutaidon tukemisessa on todettu esimerkiksi Lukuinto-ohjelmassa motivoivan oppilaita ja vahvistavan perinteistä lukutaitoa (Kultalahti, 2014). Teknologia mahdollistaa oppilaiden yhä monipuolisemman ja omia vahvuuksia hyödyntävän työskentelyn ja tuottamistavan, kuten videoiden, valokuvien, piirustusten ja äänitysten liittämisen teksteihin. Myös julkisuustaidot ovat olennainen osa kirjoitustaitoa (Kallionpää, 2014). Teknologiaprojekteissa oppilaat pääsevät pohtimaan muun muassa kuvien käyttöoikeuksia.

Lukeminen koulussa ei ole määrältään riittävää monilukutaidon kehittämiseen

Koti on pienten lasten tärkein oppimisympäristö. Vaikka kodin tehtävä ei ole opettaa lapsia lukemaan, kotona saadut kokemukset valmistavat lukemaan oppimiseen ja lukemisasenteeseen. (Kupari et al., 2012). Pieni lapsi oppii parhaiten kielelliseen kehitykseen liittyviä taitoja jokapäiväisen työn ja leikin kautta (Sarmavuori, 2011). On erittäin tärkeää, että lukeminen liittyy luontevasti muuhun toimintaan, jotta lapsen kiinnostus herää (Saarinen & Korhonen, 1997).

Kodin lukemisasenteella on todettu olevan suurempi merkitys lasten lukumotivaatioon kuin koululla. Kodin tehtävänä on tukea lapsen monilukutaidon kehittymistä tutustuttamalla lapsi kirjoihin jo varhain, hankkimalla hänelle omia kirjoja ja lukemalla hänelle. (Julkunen, 2005.) Lapset saavat mallin lukemisen harrastamiseen ja motivoituvat helpommin lukemiseen, kun perheissä luetaan säännöllisesti ja käytetään aktiivisesti kirjaston palveluita (Kupari et al., 2012; Lerkkanen, 2006). Myös esimerkiksi kirjoista, televisio-ohjelmista ja yhteiskunnallisista aiheista keskustelu vaikuttavat positiivisesti lukuharrastukseen (Linnakylä & Malin, 2004).

Lerkkanen (2006, 167) on koonnut lasten (moni)lukutaidon kehittymiseen kolme keskeisintä toimintoa: vanhempien tulisi 1) lukea lapselle, 2) lukea lapsen kanssa, sekä 3) kuunnella, kun lapsi lukee.

Kirjaston rooli monilukutaitojen tukemisessa

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet kannustavat koulua yhteistyöhön muun muassa kirjastojen kanssa. Laaja-alaisen osaamisenkin tavoitteissa monilukutaidon kohdalla mainitaan monipuolisten tiedonlähteiden, kuten kirjastopalvelujen, hyödyntäminen. (Opetushallitus, 2014.) Edellä mainittu ilmaus palvelujen hyödyntämisestä voi kuitenkin johtaa opetusta suunnittelevia harhaan, koska ideaalitalanteessa kirjasto toimisi koulun rinnalla tasavertaisena kumppanina (mm. Lindberg, 2014), ei palvelujen tarjoajana. Ihanteellinen yhteistyö tarkoittaisi yhteistä opetuksen suunnittelua, toteutusta ja arviointia (mm. Montiel-Overall, 2005). Kirjaston rooli nähdään yhä melko perinteisenä: materiaalin toimittajana, kirjavinkkarina ja kirjastonkäyttöön ohjaajana. Lisäksi kirjaston laatimat opetukset ovat usein irrallisia oppilaiden muusta koulutyöstä, vaikka usein kirjastoammattilaiset ja opettajat neuvottelevatkin aiheista ennen tuokioita. (Tikkinen, julkaisematon artikkeli.)

Koulun ja kirjaston aidossa yhteistyössä kirjasto on luontevana osana koulussa opiskeltavia asioita. Tämä edellyttää varsinkin yhteissuunnittelua siten, että kirjastoammattilaiset tulevat tietoisiksi siitä, mitä koulussa tarvitaan ja halutaan sekä millaisia oppilaita ryhmässä on. Toteutunutta opetusta tulisi arvioida seuraavien yhteisopetusten kehittämistä varten. Koulujen olisi hyvä myös jatkotyöstä kirjaston kanssa toteutuneita kokonaisuuksia, jotta ne eivät jäisi irralliseksi muusta opetuksesta. Kirjastoammattilaisilla on suuri haaste ilman pedagogista koulutusta ja oppilaantuntemusta asettua koulun tasavertaiseksi kumppaniksi. Lukuinto-ohjelmassa koulun ja kirjaston yhteistyötä edistivät yhteiset arvot (monilukutaidon tukemisen tavoite) sekä luottamus toiseen. Lisäksi molemmat osapuolet kokivat erityisesti johdon tuen merkitykselliseksi yhteistyön onnistumisessa. (Kurttila-Matero, 2015.)

Kirjastot sopivat hyvin mukaan opetussuunnitelman mukaiseen eheyttävän ja ilmiöpohjaisen oppimisen tukemiseen. Ilmiöpohjaisen – kuten monilukutaitoa tukevan – oppimisen peruseriaatteisiin kuuluvat oppijälhtöisyys, oppiaineiden läpäisy, ongelmalähtöisyys, kokemuksellisuus, elämyksellisyys ja monikanavaisuus. Nämä tilanteet tarjoavat eri tavoilla oppiville oppilaille mahdollisuuksia työskennellä omien vahvuuksien ja kiinnostuksen kohteiden kautta. (Kauppinen, 2015.) Kirjastot tiedonhallintataitojen ammattilaisina voivat olla tukemassa

ilmiöoppimista esimerkiksi tutkimuskysymysten asettelussa, tiedonhaussa, lähdekritiikissä tai tulosten julkaisemisessa.

Tehokeinoja monilukutaidon ja motivaation tukemiselle

Lopuksi Lukuinto-ohjelman kootut vinkit monilukutaidon ja lukumotivaation tukemiselle:

- Opettajat, kirjastoammattilaiset ja perhe kiinnittävät lukemiseen huomiota ja kannustavat. Näin oppilaat motivoituvat lukemaan ja esittelemään lukemaansa, jolloin teksteistä ja kirjallisuudesta puhuminen lisääntyy.
- Lukumotivaatio nousee, kun lukemiseen liittyvistä asioista tulee sosiaalisesti sallittua vertaisten kesken sekä aikuiset näyttävät samaistumiskohteina.
- Aikuiset tukevat oppijälhtöisyyttä siten, että oppilaalla on mahdollisuus valita itseään kiinnostavia toimintatapoja ja sisältöjä.
- On tärkeää tarjota ohjausta teknologian käyttämisessä, vaikka se on entistä useammalle oppilaalle tuttua. On myös huolehdittava perinteisten luku- ja kirjoitustaitojen harjaannuttamisesta monilukutaidon tukena. (Kultalahti, 2014.)

Kirjallisuutta

Ikonen, K., Innanen, K., & Tikkinen, S. (2015). Lukuinto-opas. Lukumotivaatiota ja monilukutaitoa koulun ja kirjaston yhteistyönä. Oulu: Oulun yliopisto.

Kaartinen, T. (toim.) (2015). Monilukutaito kaikki kaikessa. Tampere: Tampereen yliopistopaino.

Kultalahti, L. (2014). Lukuinto-arviointiraportti pilotoijien kehittämishankkeista. Saatavilla: http://www.lukuinto.fi/media/mallisto/tutkimus/kultalahti_leena_lukuinto_arviointiraportti.pdf.

Opetushallitus (2014). Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. Saatavilla: http://www.oph.fi/download/163777_perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf.